

РЕЦЕНЗИЯ

За конкурса за професор
по направление 2.1. *Филология (Български език – морфология и социолингвистика)*,
обявен в *Държавен вестник*, брой 64 от 16 август 2016 г., с. 53,
с единствен кандидат доц. д-р Красимира Славчева Алексова
от Катедрата по български език на Факултета по славянски филологии,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

1. Общи данни за кандидата.

Красимира Алексова е родена на 18.10.1965 г. в гр. София. Средното си образование завършва в 7-ма гимназия „Свети Седмочисленици“ в София, а през 1988 г. завършва „Българска филология“ на СУ „Св. Климент Охридски“. От 1985 до 1988 г. е специализирала „Теория и история на културата“ в СУ „Св. Климент Охридски“..

През февруари 1989 г. е назначена за преподавател в Университета за национално и световно стопанство, София. От 1993 г. до 1997 г. е хоноруван преподавател в Катедрата по български език като чужд, а после и в Катедрата по български език към Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“. В периода 1991 – 1994 г. е докторантка на свободна подготовка към Катедрата по български език на Факултета по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“, като защитава дисертация за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ през 1994 г. на тема “Езикови процеси в семейството (върху материал от столицата)“.

През 1997 г. след конкурс е назначена за редовен асистент по български език в Катедрата по български език на Факултета по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“. До 2005 г. е главен асистент в същата катедра и води семинарни занятия по филологически практикум, морфология на съвременния български език, синтаксис и съвременен български език за студенти по руска филология.

През февруари 2005 г. е избрана за доцент с хабилитационният труд на тема „Адмиративът в съвременния български език“ (публикуван през 2003 г.).

За периода 2005 - 2007 г. е била лекторка по български език и култура в Университета Екс – Марсилия, гр. Екс ан Прованс, Франция, където води занятия по български език като чужд и българска цивилизация.

Като преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“ Алексова е водила над 15 задължителни и свободно избираеми дисциплини в различни области на българското езикознание, като основните ѝ интереси са в няколко граничещи си области: българска морфология, езикова типология, социолингвистика и социална психология на езика, български език като чужд, български език в средното училище, устна комуникация. Публикувала е 4 монографии, 124 статии и студии, 11 рецензии, както и различни отзиви и представяния в научния печат. Съавтор и автор е на 20 учебника и учебни помагала.

Съсъставител е на поредицата „Проблеми на социолингвистика“, както и на още 5 сборника. Била е член на 16 научни журита по конкурси за придобиване на образователни и научни степени и научен ръководител на 10 магистърски тези и на три докторантки към Катедрата по български език на СУ „Св. Климент Охридски“: Участвала е в 22 научни проекта, като на 6 от тях е била ръководител. Член е на Съюза на учените в България, съосновател и зам.-председател на Международното социолингвистическо дружество, София (INSOLICO), както и член на Българско дружество за измерване и оценяване в образованието.

2. Обща характеристика на представените трудове

Кандидатката се явява на конкурса с една студия и седемнадесет статии из областта на българската морфология, както и една монография (хабилитационен труд) и още шестнадесет статии по социолингвистика. Общият брой на публикациите ѝ е респектиращ - четири монографии, 123 статии, двадесет учебника и учебни помагала, единадесет рецензии, както и донесият и значителна международна популярност и публикуван в интернет „корпус от транскрибирана българска разговорна реч“.

Разработките на Алексова в областта на морфологията са свързани главно с езиковата типология и с теорията на маркираността. Изследванията в трудната област на глаголната модалност, характерна за българската граматика, изпъкват порелефно при нейните сравнителните изследвания между български и френски, както между български и корейски (статия публикувана в съавторство). Няколко от статиите по морфология и синтаксис имат практическа и педагогическа насоченост - главно във връзка с преподаването на български език на чужденци, говорещи френски език, а така също и за задачите на нашето родното училищно образование.

Трудовете на Алексова по социолингвистика са и в микро-, и в макроподобластите на тази интердисциплинарна наука. Тя притежава значителен „стаж“ в теренната социолингвистика и солидни теоретични и анализаторски умения, които не веднъж е доказвала.

На хабилитационни й труд ще се спра специално в по-следващите редове, но не мога сега да не отбележа следните статии: *Йерархията на социолингвистичните променливи според стратифициращата им сила (2005)*, *Сравнително изследване на резултатите от няколко метода за установяване на йерархията на социолингвистичните променливи (2005)*, *За прилаганите в българската социолингвистика методи за анализ на речевата вариантност и за необходимостта от съчетаване на количествени и оценъчни подходи при изследването (2009)*, *За съвременния статус на някои от най-разпространените в столичния социум речеви варианти (2010)*, *Езиковият опит като част от социалния опит. Подходи и методи на неговото проучване и измерване (2011)*, *Речевите особености във фокуса на българската социолингвистика (2014)*. Тези статии са посветени на методологията на социолингвистиката, доразвиват нейния инструментариум и представят образцови модели за изследване на езиковата вариантност в разнородни езикови общности.

В малко по-различна научна парадигма следва да се добавят и изследванията, насочени към социалната психология на езика и езиковата акомодация: *Уличният език (Кой, къде, кога, защо, в каква степен - анкетно проучване) (2008 в съавторство)*; *Изяви на дивергенцията като акомодационна стратегия в медийната комуникация (2014 в съавторство с нейната докторантка)*, *Конвергенцията като акомодационна стратегия в речта на телевизионни водещи (върху материали от предаванията „Карбовски директно“, „Отечествен фронт“ и „Нека говорят... с Росен Петров“)(2014)*. В същата връзка може да се постави статията, посветена на паралингвистиката - *Български езикови ресурси, в които е отразена невербалната комуникация (2014)*.

Приносни са и работите на Алексова върху проблемите на езиковата ситуация и макрокартините на отделни езикови общности - *Съпоставка на езиковите ситуации в Корея и България (2011 в съавторство)*, *Корейският и българският език в условията на робство (2011 в съавторство)*, *La langue romani dans la situation*

linguistique en Bulgarie (2011), Съвременната българска езикова ситуация в европейски контекст (2014), Езиковата ситуация в София на фона на езиковата ситуация в България (върху данни за етнолингвистичното разнообразие)(2014). Статиите по макросоциolingвистика показват не само анализаторските умения на Алексова, но и нейната съпричастност и отговорност спрямо грижата за езика. Целенасоченото ѝ израстване като социolingвист и натрупването на изследователски и теоретичен опит закономерно я води към написването на обобщаващ хабилитационен труд.

3. Обща характеристика и оценка на хабилитационния труд

Основният хабилитационен труд на кандидатката е озаглавен „Социolingвистична перцепция, езикови нагласи и социална идентификация по речта” и е издаден като отделна книга в София през 2016 г. от издателство „Парадигма”.

3.1. Общо описание. Работата (общо 435 стр.) се състои от 5 глави, представящи едно мащабно емпирично изследване, издържано в най-добрите традиции на българската социolingвистика. Основният текст е последван от обстойна библиография, съдържаща над 150 заглавия на български, английски, френски и руски език. Текстът на този труд е онагледен с 238 графики (повечето от които са цветни), 134 таблици, 6 фигури (ще отбележа, че номерацията на фигура 4 на стр. 71 и 240 съвпада) и 2 карти. Тези цифри - особено големият брой таблици и фигури – сами по себеси показват мащабите и широката рамка на публикацията. Именно таблиците и фигурите добре онагледяват както теоретичната, така и емпиричната част на изследването. Препоръчвам да бъде направен списък на нагледните материали при следващо издание - така номерацията ще се спазва, ще се знаят и страниците, за да се правят по-лесно справки, а освен това и надписите под всяка визуализация ще се прецизират (според мене не е редно да се поставят надписи на друг език, освен на български). Спорен е въпросът и за представянето на имената на чуждите автори с латиница, т.е. в оригинал, в текста. Според мене транскрипцията на чуждите имена на български у нас има добри традиции. Транскрипцията на названията е важен механизъм за побългаряване на чуждото, т.е. тя е грижа за българския читател; съществена и безкомпромисна грижа за родния ни език. Бих

искал да подчертая, че съм привърженик на билингвизма и плурилингвизма, но не съм привърженик на диграфията в научните текстове. Може обаче да се приеме, че при съгласие с тази забележка, това е лесно преодолим технически проблем.

Онагледяването на емпиричната част е респектиращо. Таблиците в повечето случай са в синхрон с цветните графики и показват социолингвистичните съвместни вариации, наричани в този тип статистика „ковариации”. В резултат е налице обстойно статистическо представяне, анализ и описание на резултатите от национално анкетно проучване по отношение на най-важните социолингвистични признаци, характеризиращи българската езикова ситуация. Като цяло, работата притежава кохерентна структура, въпреки че зясяга множество подтеми. Техническата страна на експериментите е вмъкната в текста, като изследователските материали могат да послужат за образец и при други подобни изследвания. Библиографията е богата и целенасочена.

3.2. Изследователски проблеми и обхват. Красимира Алексова е социолингвист с голям опит, а в това свое изследване е организирала многогодишните си зания и умения за теренна работа в три основни направления, изнесени в заглавието, които бих нарекъл новаторски. По всяко от тези направления е писано, както от други автори, така и от нея самата. Така напр. М. Виденов има специален труд за социалната идентификация по речта, а Алексова от години работи целенасочено върху темата за езиковите нагласи и социалната психология на езика. Самото съчетаване на тези три подтеми предполага нов подход, заключаващ се именно в перцептивния ъгъл на полезрение. Перцепцията дава възможност те да се обедини и да се мотивира цялостния замисъл на този труд. Възщност социологическият поглед върху езика е перцептивен, така както и социологията, служеща си с анкети, залага на обратната връзка, т.е. на лакмуса, на реакцията, а не толкова на естествените употреби в плана на израза. Затова според мене методологията на тази работа правилно разчита на възприемането на езика, а не толкова на пораждането. Ще припомня, че генерирането се предпочита в психолингвистиката - тук може да си спомним за психолингвистичните верификации на чомскианската теория от 60-те години на 20-и в.

Темата е твърде актуална и бих казал наложителна за съвременната българска езикова практика. Изминаха повече от тридесет години, откакто М. Виденов

представи обобщен труд за съвременната българска езикова ситуация. От гледна точка на обективното езиково развитие - тридесет години не са много, затова Виденовите резултати са актуални и до днес, но в българското общество настъпиха редица съществени промени, които са дали своето отрежение върху нормите и употребите на езика. Освен това, както казах, ракурсът тук е друг, схемата е друга и изследването, въпреки че има уводна теоретична част, е изцяло емпирично.

3.3. Композиционна структура и представяне на резултатите

Уводната част на труда (първа глава) въвежда конгнитивистки подход към езика, а този подход, освен че е модерен, дава възможност да се проследи именно речевата перцепция. Възприеманото на езика също предполага вариантност на избора, а тези „избирания“ съответстват на оценките спрямо различните социолингвистични променливи. Тъкмо тази отправна точка е залегнала в наблюденията на авторката, в нейните хипотези, а корелацията „оценка-възприемане“ или „възприемане-оценка“ е последователно проведена при анализите. Следва да се съгласим, че езиковата аксиология върви ръка за ръка с езиковата онтология и тъкмо така се формира общественото мнение по отношение на езика. Основанието за тъкъв експериментален дизайн проличава по-късно в изследването - особено при коментарите по отношение на резултатите от езиковите нагласи. Авторката с основание задава въпроса кои са факторите, определящи езиковата вариантност. Тъкмо в диалектиката между индивидуално и социално се корени и една от слабостите на социолингвистиката - „слабост“, която не е разгадана и от социологическите теории.

Втора глава е посветена на планирането на експериментите. Дадени са важни технически подробности „от кухнята“ на емпиричното проучване. Читателят разбира, че става дума за национална анкета, която е представителна, тъй като е проведена сред 2018 анкетирани лица от „Галъб Интернешанъл България“. Планирането преминава през два основни етапа - избор на социолингвистични променливи и определяне на социално-демографските признаци. Подобна схема е използвана и в други социолингвистични разработки. Лингвистичните особености (11 променливи) са внимателно подбрани, тъй че да илюстрират различни лингвогеографски особености на българската езикова ситуация. Някои от тях са известни и вече са били обект на анализ, но в границите на по-малки езикови общности, а други за

първи път са обект на анализ. Социално-демографските признаци също са представителни за цялата нация съобразно мащабите на изследването. Новаторското в случая е включването на рецептивния подход на мястото на генеративния подход към обектите. Вместо Лабовото разделяне на *контекстуални стилове* като второ равнище на експерименталния статистически анализ е проведено рецептивно разделение, обозначаващо оценки за езика по алтернативни признаци: правилност, престиж, книжовност, западно/източно, градско/селско, приятно/неприятно, столично/провинциално, благозвучност.

Забележките ми към тази глава отново са свързани с технически подробности: първо, терминът „шоукарта” ме смущава; и второ, би било добре да се представи въпросникът за анкетите изцяло, а не само малка негова част.

Трета глава е най-обемната в работата. Тя представя честотните разпределения за всяка една от дузината лингвистични признаци по трите признака (всъщност алтернативни оценки) на възприемането: правилност, благозвучност и геоориентация. По същество са представени пълни подробности за извличането и статистическата обработка на данните. Данните са отразени в таблици, графики и съответни подробни коментари към тях. Така първата подглава набъбва до тридесет и седем подточки. Представянето на подробностите в тези срезове е информативно и подкрепя анализите. При тримерно представяне на графиките (дори новите версии на „Уърд” дават възможности за тримерни графики) фигурите биха се намалили значително и биха се представили още контрасти. Така работата би представила значително по-малък брой, но по-окупнени визуализации. Очевидно е, че задачата на Алексова е била обратната, което без съмнение също има своите положителни страни. Тя е представила статистическите си обработки в подробности и това е полезно, особено за читателите, които ползват статистически метди в своята изследователска работа.

Окупняването, за което споменах, при Алексова също е налице. На него е отделено специално място в следващата подглава, когато са представени йерархиите по трите признака. В тази подглава е представена и картина на идентификациите по речта, съобразена с още по-разгъната социална картина, включваща различни социо-демографски признаци. Тъкмо тук са представени и обществените нагласи - област на социалната психология на езика, в която Алексова е безспорен специалист.

Четвърта и пета глава задълбочават анализите и обсъждането на резултатите. Проследяват се връзките между различните социално-демографски фактори и нагласите към определени езикови признаци. Тези нагласи, както показват резултатите, определят значителни социални различия при оценките от страна на възприемачите. По същество това е подробна картина на социалната перцепция в българското общество, която отива отвъд идентификацията. Перцепцията въщност стои само в началото на идентификацията - след това логично следва оценката. Като трети стадии на този единен процес следва оформянето на общественото мнение, което не е застинала величина, а варира в социален план и се променя във времето. Интересното в случая е, че са измерени статистически процедури, доказващи корелациите в посока от социални фактори към лингвистични променливи (а не обратно, както е правено досега в социолингвистиката). Всъщност в книгата на Арксова присъстват и двата подхода - от лингвистика към социология, както е приложен методът в трета глава, и от социология към лингвистика, както е показано в четвърта глава. Визуализацията е в съседни цветни графики, където проличават контрастите между сноповете от лингвистичните признаци.

Пета глава всъщност е заключителна и представя обобщения на анализите. Проведените 648 анализа показват посредством коефициент на корелация (от 0 до 1) зависимостите между двойки признаци. С други думи зависимостите се сравняват две по две и се определят съответно като силни или слаби. Факторният анализ по метода на главните компоненти дава основание да се изведат латентни признаци, определящи социалните модели на възприемането в континуума от 12 речеви явления, оформен според скалата „правилно:неправилно”. Така с този труд се поставя началото на математическа социолингвистична прогностика. Авторката показва – при това с точни експерименти – как теорията за социално психологическите антитюди може не само да се приложи спрямо езиковите нагласи, но и да провикира математическо-статистически методи за доказване на връзките между обществените старификации и езиковите оценки и употреби. Опитът на Алексова е евристичен, примерът ѝ остава отворен и може да се прехвърля и доразработва в други изследвания.

3.4. Потенциален ефект от работата и приноси. Тук ще сумирам някои от основните приноси на тази разработка:

- Осъществява се необходимата връзка между когнитивните направления в лингвистиката и перцептуалната социолингвистика;
- Идеите за езиковите нагласи и социалната идентификация по речта са задълбочени, доразвити и подложени на проверка;
- Представен е нов и оригинален експериментален дизайн за проучване на социалните оценки по отношение на речевата дейност в българското общество, като данните са представителни за национално изследване;
- Сполучливо е осъществена система от експерименти, предоставящи количествени данни за състоянието на речевата дейност и за нагласите спрямо най-важните вариационни процеси, характерни за съвременния разговорен български език;
- Осъществен иновативен модел за статистическа обработка на социолингвистични данни;
- Доказва се с конкретни анализи евристичната страна на социолингвистичните проучвания и се прокарва връзка с редица други интердисциплинарни направления като социална психология на езика, прагматика и ареална лингвистика;
- Показано е как с помощта на аналитични процедури може не само да се проучи, но и да се активизира лингвистичната компетентност на носителите на езика.

4. Заключение

Въз основа на изложените по-горе достойнства на представите трудове и главно въз основа на представения мащабно замислен и изпълнен хабилитационен труд давам своята положителна оценка и положителен вот за присъждането на научното звание „професор” на Красимира Славчева Алексова.

София, 15 декември 2016 г.

Проф. дфн Ангел Георгиев Ангелов